

SIPOS ENDRE

ADALÉKOK A HAZUGSÁG ANTROPOLÓGIÁJÁHOZ II.

Háború az erkölcsi világrend ellen

*Mottó: Ha valaki a velünk folytatott vitában nem akar az igazsághoz igazodni,
ha nem vágyik az igazmondásra - szellemileg barbár*

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

„Amikor a Trianon szó elhangzik, akkor minden magyar embernek erősebben dobban meg a szíve. S belénk hasít egy különös fájdalom. 1920. június 4-e, a békediktátum napja nemcsak a magyar nemzet tragédiája, hanem a közép-európai népeké is. Hiszen egy organikusan működő társadalmi-gazdasági-kulturális egységet vertek szét. Hamis eszmékkel több millió embert vezettek félre. 1920. június 4-e a hazugság győzelmének napja.”¹ De hát ezt nem csak mi látjuk így: „A versailles-i békeszerződés, amelyben a szándékok szerint az önrendelkezés elveinek kellett volna megtestesülnie, valójában több, és nem kevesebb kisebbséget teremtett, méghozzá dühödtebb kisebbségeket (sok közülük német vagy magyar volt), sokkal valódibb sérelmekkel. Az új nacionalista rendszerek úgy gondolták, megengedhetik maguknak, hogy sokkal kevésbé legyenek tole-

rásak, mint a régi birodalmak. Mivel pedig a változások tönkretették a gazdasági infrastruktúrát (különösen Sziléziában, Dél-Lengyelországban, Ausztriában, Magyarországon, Észak-Jugoszláviában), általában mindenki a korábnál szegényebb lett.”² Hosszú távon mindenképpen. S itt nemcsak az anyagi, hanem a lelki és szellemi szegénységről van szó.

Újra és újra felmerül bennünk a kérdés: egyáltalán hogy jöhetett létre ez a „karthágói béke” a huszadik században? Milyen út vezetett idáig? Milyen hazugsághegyekre épült ez a döntés, s mire alapozódik a tegnapi s a mai történelmünk? Milyen politikai-társadalmi-kultúrtörténeti előzményei voltak ennek a folyamatnak?

Tanulmányom első részében³ a hazugságnak hét jellegzetes típusát különböztettem meg. Ezek a következők: Az első típusba tartoznak az ún. ártatlan hazugságok, például Háy János

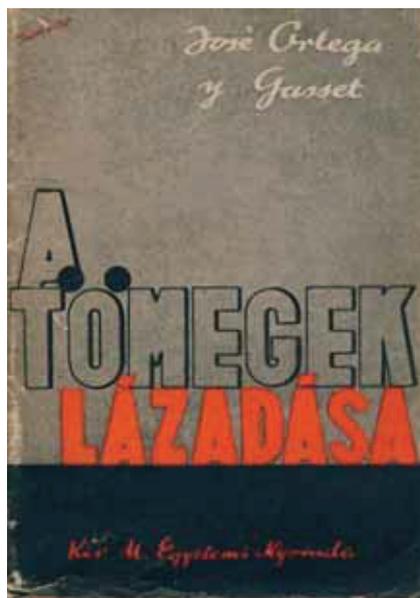
füllentései a fogadóban. A másodikba azok a tudományos hazugságok (ezek inkább be nem bizonyított hipotézisek), melyek nem valódi tényekre épülnek, a harmadik kategóriába a tudatos megtévesztések, a negyedikbe pedig a szisztematikus figyelemelterelések tartoznak (az aktuális igazságok elaltatása zajlik ilyenkor). Az ötödik nagy csoportban a szépen megkomponált nagy történelmi hazugságok foglalnak helyet. A hatodik kosárba pedig a céltudatos rágalmozások, befektetések, uszítások, provokációk kerülnek. Az utolsó stáció az igazság kimondóinak tudatos és szisztematikus elhallgatása, illetve likvidálása a földi világból. (Ez utóbbi mindenképpen megtörténik abban az esetben, ha az igazság kimondója hatalmi pozícióba kerül, illetve a széles nyilvánosság előtt már felvilágosító munkát végzett.)

A hazugságvilágnak szisztematikus megalapozására - meglátásom szerint

– a 19. század második felében került sor Nyugat-Európában. A mi 19. századi történelmünk egészen más eszmei karakterű.

A hazugság mind a két típusa ekkor formálódott ki, a század elején. Az ártatlan mesékkel, az 1851-es londoni világkiállítással, s a világkiállítások eszmei hátterével. Álljanak itt Werner Hoffmann gondolatai. A londoni, majd a párizsi világkiállításon a rendezők éppen azt akarták a nézőközönséggel elhitetni, hogy megérkeztünk a földi paradicsomba. Valóra váltak az álmaink. A haladás apoteózisában élünk. Saint Simon szerint a népek közötti megbékélés rövidesen megvalósul, a bennünket körülvevő világ emberi szándékaink szerint alakul. S ennek mi a feltétele? Az emberiség egészébe vetett hitünk. Persze, itt szó sincs keresztény hitről. Sőt, éppen ellenkezőleg, a világkiállításokon megszerkesztett aranykorvilágszínház éppen az istenhitet akarja kisépíteni az emberek tudatából. S mit akar a helyére beültetni? Fogyasztó tömegembert, tömegemberek elfásult együttélését. A világkiállítások, a fényűző kulisszák, a kristálypaloták, az üveggel fedett vákuumok, a haladás szellemében született légvárok a tömegember kollektív látványéhségét kívánják kielégíteni. Ennek céljából jöttek léte a hazugsággyártó intézmények is.⁴ S itt nem pusztán szórakoztató föllentésekről van szó, vágyainkat tápláló ártatlan mesékről, hanem az *emberiség földi paradicsomának*, illetve ennek megtévesztő látszatának megteremtéséről, a konkrét érzéki valóság elfeledtetéséről, a reális tényekre irányuló figyelemelterelésről, vagyis a kirakatvilágba olvadásról.

Nem új vallás alapításáról van szó, hanem az előző évezredekben létrejött *Isten-természet* vertikális értéktengely

összeroppantásáról. Istenpótlékról, pszeudoszakralitásról. Unatkozó tétlenségben: hedonizmusba, élvezetekbe temetkező *tömegember* teremtéséről. Ki is a tömegember? José Ortega y Gasset pontosan meghatározta. A tömegember büszke arra, hogy ostoba és közönségesen viselkedik, jól megvan az életfogytiglan tartó butaságban, a társadalmi normák semmibe vételében. A tömegembert nem érdekli a kultúra, történelmileg teljesen tájékozatlan. Számára az elaljasodás és az árnyékszék-retorika természetes. Tökéletesnek érzi magát, s gyűlöl mindent, ami tőle különbözik. Sőt, saját felfogását, korlátait rá akarja tukmálni a másik emberre. A tömegember erőszakos, s akkor boldog, ha a nála kiválóbb embereket szolgásgba tudja kényszeríteni. A tömegember, ha egyáltalán a hedonista önkielégülésen kívül vannak céljai, azokat erőfeszítés nélkül akarja megvalósítani.⁵

Ha a tömegemberek barbár inváziója elkezdődik, akkor a normális közvélemény is megszűnik, s minden álságossá válik. Akkor már nem beszélhetünk valódi munkáról és valódi szükségletéről: csak munkának hazudott ténykedésről, s olyan hamis szük-

ségeletről, amire az egész kapitalista civilizáció épül.

Különös dolog, de a tömegember a technikai forradalom terméke. Igaz, hogy eltűnnek a rendi különbségek, de ezzel egy időben embertömegek talajtalanná válnak, s nem tudják, hogy milyen irányba menjenek. S a templompótló világkiállítások képtelenek ellenpontoszni a földi pokol bugyraiban átélt nyomort. A szorongást és a magányt. A közömbös, kiszolgáltatott egymásmellettséget. Az átélt mindennapokban minden áruvá válik, az Ember is.

De hát azért vannak a tudományok, hogy segítsenek! Ha nem is teremtik meg azonnal a földi paradicsom feltételeit, akkor is motorjává válnak a világgazdaságnak, illetve az önmegvalósító emberi életnek. Legalábbis ezt akarták, s akarják elhitetni velünk. Elég, ha a 20. századot meghatározó, de a 19. században születő három tudósra gondolunk: Albert Einsteinre, Sigmund Freudra, és Karl Marxra. Az első valóban tudós, a fizikai tudományos eredményei vitathatatlanok. Ugyanez nem mondható el a másik két teoretikusról. Einstein nem tehet arról, hogy a relativitás elvét a liberális áltudósok az emberi élet, az emberi kultúra valamennyi régiójára kiterjesztették, s ezt az elvet használták fel minden maradandó, állandó, feltétlen emberi érték megkérdőjelezésére és lejáratására. A liberális áltudós és a bornírt tömegember így talált egymásra. S. Freud és K. Marx olyan munkahipotézist állítottak fel, ami tudományosan nem volt kellően megalapozva. Marx társadalomelmélete és gazdaságcritikája valódi értékeket tartalmaz, kommunista utópiája viszont teljesen téves. (Ez sajnálatos módon bizonyossá vált a gyakorlatban is. Ez a kísérlet végtelen nagy emberáldozattal járt.) Freud libidóelméletének

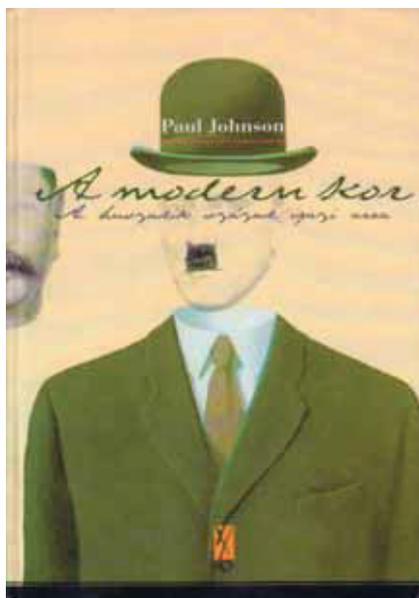
(koitosz-elméletének) is vannak a gyakorlatban mutatkozó vonatkozásai, de valójában az egész elmélet az emberi pszichikum gyalázatos beszűkítéséről szól. Igaz, emberéletben ez kevesebb kárt okozott, mint az előző kísérlet. A pszichoanalitikus módszer alkalmazásával nem sikerült az első világháború „*harctéri idegsokk*”-ban szenvedő betegeit meggyógyítani. Az „elektrosokk-kezelés” hatékonyabbnak bizonyult. Amikor növelték az alkalmazott elektromos áram erősségét, az emberek meghaltak a kezelés során, vagy öngyilkosságot követtek el, mintsem elszenvedjenek egy újabb kezelést – miként az inkvizíció áldozatai.⁶ Hát körülbelül ennyit az áltudományokról, illetve az áltudományok mögött megbújó hazugságokról.

A *tudatos megtévesztés* gyökerei is a XIX. századra nyúlnak vissza. Illetve ekkor alakultak ki azok az intézmények, amelyek – először spontán módon, majd szisztematikusan – próbálták elrejtetni az emberek elől az igazságot, illetve azokat a problémákat, amelyek megoldásra várnak ill. vártak mind a mai napig.

A világhiállítások fényűző kulisszái új bálványokat kívántak meghonosítani. A *koitosz-mítosz* is ekkor került a figyelem középpontjába. A csábító nő kultusza. A kék misztériuma. (Franciaországról van szó.) Egy különös hermafrodita intézmény jött létre: a templom-émlékmű-múzeum keveréke. Valami különös bizonyítási kényszer, vagy inkább beteges kompénzáció. Az Istentől elhagyott, a valástalan ember kapálózása. Ezek a bemutatók, kiállítások mindenről szóltak. Az idegen-egzotikus kultúrák tárgyait éppen úgy felhalmozták, mint az európai nemzetek dokumentumait. A művészi alkotásoktól az állattenyésztésig. Mindezt átlomterekbe rendezve. A tárgyakat kiemelték eredeti

helyükről, zsáneranekdotákat, művi világot hoztak létre, és fogyasztókat termeltek a művi világhoz. A művészetben közben feltárulkoztak az emberi természet sötét mélyrétegei is.

A bálványteremtés egyik legsúlyosabb következményekkel járó területe nem is annyira az etnográfiai-szociológiai jellegű kiállítások az egzotikus-romantikus emberi kultúra bemutatásában érhető tetten, hanem a *Nagy Ember* mítoszának megteremtésében.

S a művészet kiszolgálta ezt a kultuszt, s jó néhány életfilozófia is erre épült. Schopenhauer szerint az ember fenséges és közönséges. Nietzsche viszont az emberfeletti embert mint az új megváltót határozta meg. (Miatán Istent halottnak nyilvánította.) Közben minden fontos emberi érték – az erkölcsi világrend szétrombolása nyomán – devalválódott. Valláspótlékokat keresve rátaláltak azon Nagy Ember kultuszára, akire nem vonatkoznak a földi világ, az emberi társadalom törvényei. Aki boldog, új világot teremt számunkra, miközben ő korlátlan hatalommal rendelkezik.

Közben persze látszólag a liberális demokrácia virágzott. A politikában,

az irodalomban, a képzőművészetben zajlottak a viták és álviták. Újabb és újabb szekértáborok, mozgalmak, szervezetek alakultak, s a világhiállítások világszínpadi ripacskodásait a napi sajtó átvette. A napi sajtó a hazugságtermelés két fontos területét vállalta magára. (S úgy tűnik, ez a vállalás a mai napig is tart.) Egyik a *tudatos megtévesztés* hatalmas, „férfias” munkája, a másik pedig a *figyelemterelés* zseniális technikája.

Mégis miről kell elterelni a sajtónak a figyelmet, illetve milyen álhírekkel, álproblémákkal kell feltölteni a kimondásra váró igazságok helyét? A névtelen tömeg számára olyan miliőt kell teremteni, amiben jól érzi magát, ami által látszólag visszakapja rég elvesztett méltóságát. Homo Faber: *A munka tornya*. Rodin szobra a munka örök dicsőségét hirdeti. (Delacroix naplójából tudom, hogy a spekulánsok ténykedése nyomán éppen ekkor vesztette el több millió francia paraszt a munkáját, a normális megélhetéshez való jogát, amikor a szobrot felavatták.) A sajtónak az a lényege, hogy informáljon. A francia polgár kávéivás közben tájékozódik a hazája s a világ eseményeiről, és ettől komfortérzése támad. S ez az érzés tartósan megmarad. Ugyanígy van ezzel a berlini, a bécsi, a budai és a pesti polgár is. Ha véletlenül leesik a tantusz, s az újságolvasó polgár jobban hisz a szemének és fülének, mint ami az újságban le van írva, akkor mit csinál? Beleolvas a másik szekértábor újságjába. Maga választhat. Mert szabad ember...

A magára hagyott tömeg számára azért még rendelkezésre állnak más templompótlékok is. Például a művészeti galériák. Itt találkoznak bűvészeti mutatvánnyal létrehozott alkotásokkal, de olyanokkal is, amelyek Róla szólnak, mármint a kollektív el-

magányosodásról, az igazodási pontokat elvesztő, szorongó mindennapokról. (Most is még Párizsban vagyunk a 19. század végén, a modern művészet zsidóvárájának közepén.) Persze a 19. században is sokan voltak olyan elmék, akik megpróbálták leleplezni a tudatos megtévesztők, a notórius hazudozók ügyleteit. Harcoltak a dogmák ellen, s közben: új dogmákkal cserélték ki a régieket. Voltak, akik új igazodási tengelyeket kerestek. Sokan, sokféleképpen próbálkoztak. Egy közös vonásuk azért volt a szenvedélyes igazságkeresőknek (a magunkfajtáknak), egy idő után mindannyian a társadalom peremére szorultak. Lehet, hogy ránk is ez a sors vár?

Szemezgetve a 19. századi nyugat-európai kultúratörténelem hazugságkarakterológiájában, úgy veszem észre, hogy az általam felállított hazugságstációk hierarchikusan rendezhetők. Azaz a *tudatos megtévesztés* stációjából szinte szervesen következik a *nagy történelmi hazugságok* konstruálásának stációja. S az utóbbit abban a populációban lehet magas szintre emelni, ahol a hazugsággyártó publicista firkászok és a hamiskártyás áltörténészek egymással szinkronban tudnak működni. Mint ahogy elvileg létezik soha nem leleplezhető tökéletes bűntény, éppen úgy léteznie kell *tökéletes, soha le nem leplezhető nagy történelmi hazugságnak* is. Ilyennel a valóságban azért nem találkozunk, mert igazságnak tűnnek ma is? A legnagyobb leleplezők számára is? Az általunk leleplezett, vagy egy idő után mindenki számára lelepleződő nagy történelmi hazugságok nagy része a *nagy ember mítoszára* épül. E nagy emberek köré szentimentális történelmi epizódok, legendák szövődnek. Fantáziadús zugírók gyártanak történeteket.

A hazugságkonstruálás mellett legáltalább ilyen nagy feladat a nagy történelmi hazugságokat befogadó, hamis történelmi tudatú egyének nevelése, vagy inkább: tenyésztése. (Ez a művelet sikeresen zajlott itt, Európa színpadán is. Példák ezrei tódulnak elénk.) Ezek a ténykedések valójában egyetlen célra irányulnak. A türannosz, a diktatórikus államforma létrehozására: amelyben a teljhatalom egyetlen kézbe, a Nagy Ember kezébe összpontosul. A *nagy ember kultusza*, a bábvallásalapítók ténykedése nem volt eredménytelen. Munkájuk gyümölcse közül elég csak néhányat megnevezni, Lenin, Hitler, Sztálin életművét szemlélve.

Az ötödik hazugságtípus: a *tudatos rágalalmazás*, a befektetés, az uszítás és provokálás a hazugságvilág legsikeresebb s mai napig is legkiterjedtebb területe, az Isten nélküli, önittasult szubjektívizmus terméke. S mivel a tömegembernek nincs reális értéktétele: ezért a rágalmak, a rágalommagok pihent agyakba hullnak, s azonnal kicsíráznak, akár csak a *nagy ember kultusz* (későbbi nevén, a személyi kultusz) magvai.

A tudatátmosó (és kimosó) hazugsághadjárat duális felépítésű, azaz polarizált. Két véglet, két eszmei centrum köré sűrűsödik. Mindkét centrum a 19. században alakult ki, de a 20. században teljesebben. Az egyik az ún. *kozmpolita*, a másik pedig a *nacionalista* szemlélet. Ha az arisztotelészi mértéket érvényesítjük, azaz a normális világpolgárság-érzet és a normális nemzeti öntudat szépen megfér egymás mellett, sőt bizonyos komplementaritás is fennáll közöttük. Kiegészítik egymást. De hát ez a normális komplementaritás a valóságban soha nem érvényesül. A tömegembert uszító méregkeverők ezt akkor is, ma is szinte ellehetetlenítik. Hogy a koz-

mpolita érzés milyen elterjedt volt az értelmiség körében, elég Victor Hugót idézni: arra kéri a francia népet, hogy törölje el nemzeti határait és keveredjék el a világ népeivel. (Lehet, hogy Victor Hugo álma mostanában, a következő migránshullámban be fog teljesülni?) De ez már korábban majdnem teljesen megvalósult a sztálini internacionalizmus szűk és tág keretei között. A nacionalizmus szélső változata pedig, mint tudjuk, a Mussolini-féle fasizmusban és a Hitler által fémjelzett nácizmusban nyert konkrét formát. Tehát a hazugsággárak kitűnően működtek. Embertömegeket képesek voltak az igazságvilágtól elidegeníteni, s a hazugságvilágot mindenhatóvá tenni. Népekből sikerült tömeget, tömegember-masszát kavarni...

De hát itt nemcsak a nagy népek, hanem a köztük, a közöttünk élő kisebb népcsoportok szélsőséggé korlácsolt nacionalizmusáról is szó van. Persze voltak olyan szlovák, román, szerb, horvát teoretikusok, akik már a 19. század végén jól látták, hogy honfitársaik a Magyar Szent Korona védelmében önmegvalósító szabad életet élhetnek anélkül, hogy nemzetiségi identitásukat fel kellene adniuk. Ők azonban nem jutottak szóhoz. A Nagy Szlovákia, Nagy Románia, Nagy Szerbia szószólói annál inkább. S beindult ellenünk a szervezett rágalalmazó-lejárató hadjárat. (Mivel mi már akkor is „úri emberek” voltunk, ezt nem vettük észre, illetve bűnösen hátradőlünk. Bízunk az emberek, nemzetiségi honfitársaink józan, értelmes belátásában, ítélőképességében.) Ugyanakkor ma már jól tudjuk, hogy az ellenünk kitervelt és megvalósult rágalomhadjáratot hideg, számító értelem irányította. Ugyanilyen hideg számításokkal zajlottak a 20. századi népiptások: Lenin, Kemál, Hitler, Sztálin, Tito és mások irányításával. A kol-

Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt

lektív gyilkosság automatizmusa már a versailles-i béketárgyalások előtt megvalósult. Van még mindig sok olyan esemény, ami nem lett a világ közszemléjére téve. Kellene egy olyan emlékkiállítás rendezni, ahol pótolhatnánk ezt a mulasztást, s hozzásegíthetnénk kortársaink egy részét ahhoz, hogy jelenlegi meggyőződéseik ne hamis történelemtudatra épüljenek. Az ellenünk már több mint száz éve zajló rágalomhadjáratot is lépésről lépésre le kellene lepleznünk.

A hetedik típusú hazugság-stációról, az *Igazságkimondók Likvidálásáról* már szót ejtettem a tanulmány elején. Hosszú az általunk ismert névsor. Még hosszabb az igazságkimondó névtelen mártírok névsora.

A 19. század második felében több műalkotás, remekmű született Jézus keresztútjáról és megcsúfolásáról. Elég, ha Munkácsy és Daumier munkáira gondolunk. Úgy érzem, e képeket szemlélve, mintha a történelem nélkül létező ember, a tömegben kallódó, de jobb sorsra érdemes, elhagyott ember gyógyászolná az *Igazság Hírnökét*, a mártírrá vált Messiást. A feltámadásról nem nagyon születtek képek ebben az időszakban, a 19. század végén.

Az ezredforduló művészetében viszont kristálytisztá látéleletet kapunk nemcsak a történelemnélküli, apolitikus emberről, a névtelen tömegről, a földi pokolról, Jézus megcsúfolásáról, hanem a hátborzongató, szorongó magányról is, s a tömeg elhagyatottságáról. Műelemzéseim során talákoztam több olyan kompozícióval, ahol a test (corpus), a szubsztancia különválik környezetétől, a szubsztrátumtól. Mintha az ember megszűnt volna a világ részévé válni. Pedig ezek a képek még a nagy háborúk előtt, a nagy 20. századi katasztrófák előtt születtek.

Kanyarodjunk vissza a hazugság első stációjához, amikor is Hány János szórakoztatja a fogadóban az ivócimboráit. Amikor nagyon nagyot mond, akkor a diák köhint egyet. Aztán képzeljük el azt, hogy a diákok eltávolítják a fogadóból, s a hallgatóközönség között csak olyan emberek ülnek, akik nem rendelkeznek semmilyen történelmi ismerettel, azaz komolyan veszik, elhiszik, amit Hány János mond. (Ennek nem feltétlenül lesznek katasztrófális következményei.)

Képzeljük el, hogy egy amerikai úriember, bizonyos Woodrow Wilson s a mi Hány Jánosunk találkoznak egy-

mással és eszmét cserélnek. Mint tudjuk, Wilson úr 1916-ban „*Nem akarta lerombolni a régi európai rendszert: A győzelem nélküli béke híve volt.*”⁷ Majd olvassuk el figyelmesen Wilson úr híres 23 pontját! Azokat is, amiket később visszavont. És tekintünk be a békekonferencia zagyva, szerkezet nélküli folyamatába! Végül pillantunk bele William Ballit Wilson úrnak írt levelébe: „*Sajnálom, hogy nem vitte végig harcunkat, s oly kevésbé hisz emberek azon millióiban, köztük bennem, és minden nemzetben, akik pedig bíztak Önben. Kormányunk most beleegyezett abba, hogy a világ szenvedő népeire új elnyomás, leigázás és feldarabolás várjon – új háborús évszázad.*”⁸

Hát csak dióhéjban ennyit a „mesés” XIX. századi eszmék tündökléséről és bukásáról, s a hazugság győzelméről az igazság felett.

JEGYZETEK

¹ 2015. június 3-án kiállítást rendeztünk a Stefánia palotában, a Honvéd Kulturális Központban. Itt bemutatásra kerültek Veszeli Lajos festőművész folyóirat-borítói s grafikái. Ott hangzottak el ezek a mondatok.

² Paul Johnson: A modern kor. A 20. század igazi arca. XX. Századi Intézet 2000. 44. o.

³ Trianoni Szemle Évkönyv 2016. 202. o.

⁴ Werner Hofmann: 19. századi motívumok és eszmék. Budapest, Képzőművészeti K., 1987.

⁵ José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. Farkas Lőrinc Imre K., 2001.

⁶ Paul Johnson: A modern kor. A 20. század igazi arca. Budapest, XX. Század Intézet, 2000., 11. o.

⁷ Uo., 28. o.

⁸ Uo., 33. o.